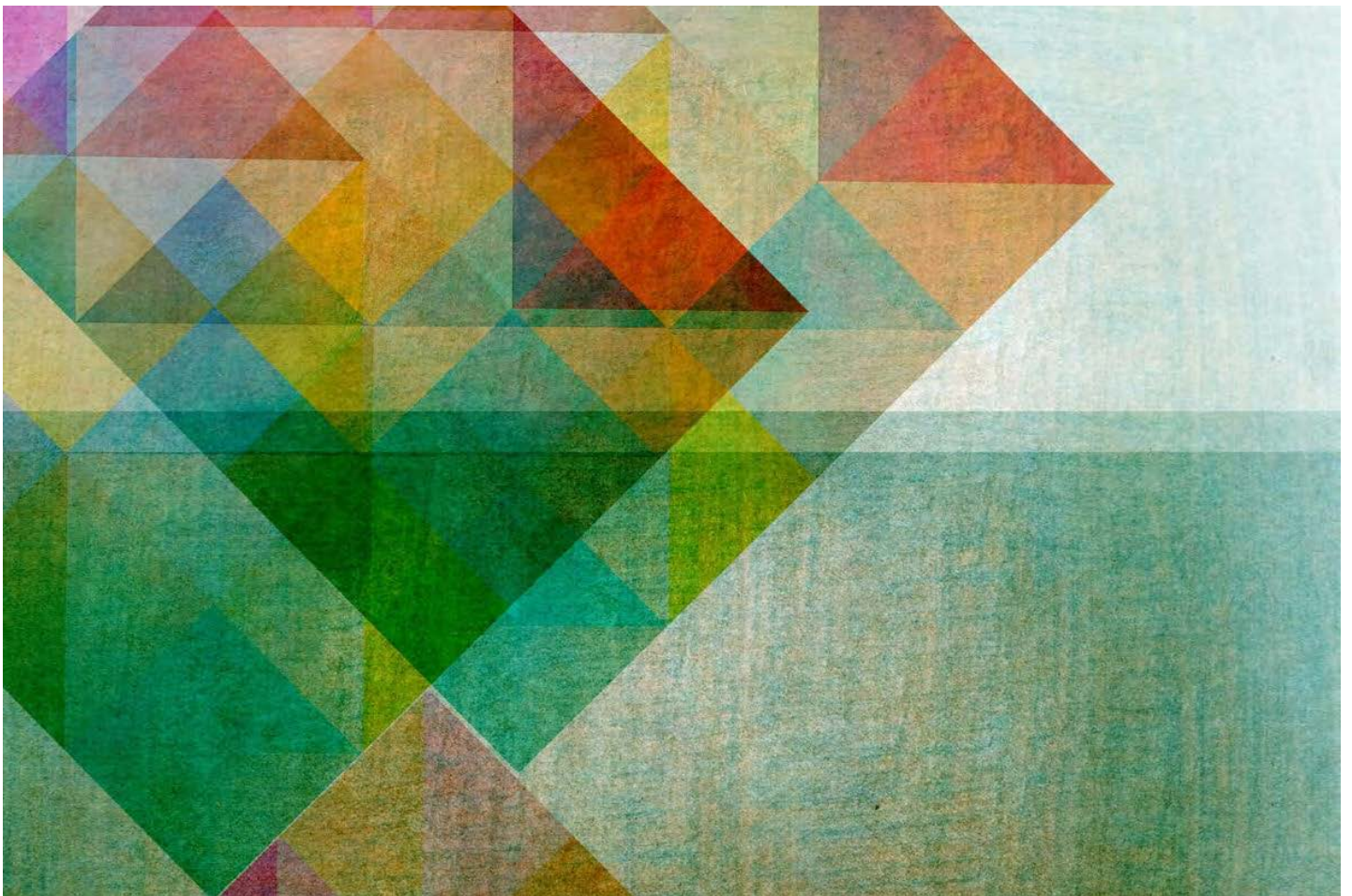

Fleck Zoltán

RÉSZVÉTELI DEMOKRÁCIA MEGOSZTOTT TÁRSADALOMBAN

2021-12-14 | ESSZÉ

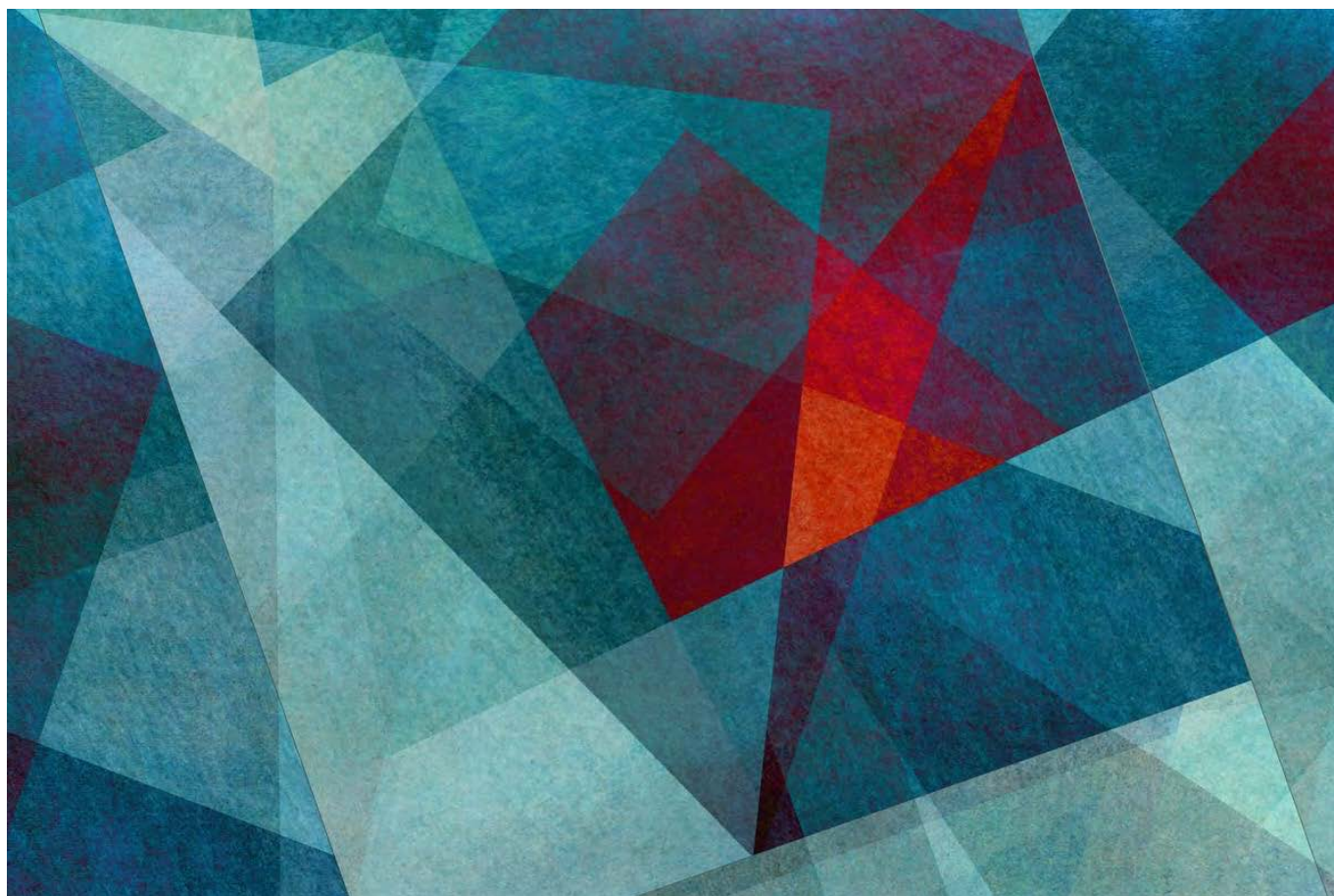

Illeszkednek-e a részvételi vagy deliberatív demokrácia eszközei a magyar közjogi, politikai hagyományokba? Könnyen adható gyors és jól dokumentált válasz: nem. De mi következik abból, hogy a közjogi berendezkedés jelenleg ellentmond a részvételi eszközök használatának? A *jelenleg* itt azt jelenti, hogy *eddig mindig*. Le kell-e ezért mondanunk minden változtatási lehetőségről? Az intézmények viszonylag könnyen

megváltoztathatók, az intézmények létrehozatala különben is egyszerű. Még akkor is, ha lemondunk a rutinra támaszkodó eszközeletről, és a komplex intézményi megújítás részeként képzeljük el a magyar demokrácia jövőjét.

ami megtörténhet

A kérdés inkább az, tudunk-e a nem reprezentatív, nem kényelmes formához alkalmazkodni. Vagyis a probléma lényege nem intézményi, hanem kulturális természetű. Általában itt záródik rövidre az érvelés a nyílt vagy burkolt determinizmus jegyében: „itt ezt nem lehet”. Sok letaglózó érv adódik a kelet-európai és kelet-közép-európai politikai hagyományok természetére utaló példákkal és bőséges szakirodalommal. Vannak azonban történelmi helyzetek, amikor a hagyományok eltérnek az útfüggőségtől, és váratlan fordulat következik be. Ami maga sem tiszta véletlen vagy esetlegesség, hanem valami, ami megtörténhet. Két feltételét látom a valószínűtlen bekövetkezésének: *el kell tudunk képzelni és tisztán kell látnunk az akadályokat.*

Előbb az akadályok.

A részvételi demokrácia antinómiái:

1. A részvétel nem hatékony, időigényes és bizonytalan. Ugyanakkor egyre erősebb az elvárás, hogy a felgyorsult társadalmi környezetből származó kihívásokra a kormányzat azonnal reagáljon. Erős a csábítás az államban eleve benne rejlő autoriter alapvonások felerősítésére, a jó kormányzás legprimitívebb, a végrehajtó hatalom totális felhatalmazásáig vezető átfogalmazására. Nemcsak a demokrácia fenntartásával küzdő, jogállami hagyományok nélküli államok, hanem régen stabilnak tűnő demokráciák is hajlamosak ijedtségüket a kormány felhatalmazásával kezelni. Pánikra egyre több ok kínálkozik, és autokratikus hajlamú politikusok elő is állítanak ilyeneket. A kaotikus és veszélyes világgal szemben rendezettségre, sőt, rendre vágyunk. Thomas Hobbes Leviatánja bármikor igazolható.
2. Még nyugalmas időszakokban sem könnyű a döntéshozás, a globális kihívások, a társadalmi mozgások felgyorsulása nemcsak kényszerű gyorsaságot, hanem speciális szakértői tudásokat is feltételez. Az eldöntendő kérdések jelentős része bonyolult, ezt a komplexitás-fokot nem lehet elvárni a laikus részvételtől. De a bonyolultság toposza általános felmentést ad a hatalom koncentrációját kényelmesnek tartó politikai eliteknek. A polgárok többsége persze súlyos hátrányban van a szakértőkhöz képest, akiket az állam használ a legjobb hatékonysággal. Platón állama még a legtehetségtelenebb politikust is megkísérti. Nincs azonban morálisan megalapozott érv a reménytelen hátrány megállapítására, ha a rendszer nem biztosítja a szükséges információ és tudás megszerzését. Hatékony hatalomgyakorlási módszer a meghatározó tudások visszatartása, a döntésekhez szükséges információk monopolizálása. A demokratikus döntéshez szükséges nyilvánosság nemcsak ellenőrzésre szolgál, hanem a beleszólás feltételeit is szavatolja.

3. De még ha értenék is, a polgárok nem akarnak, nincs idejük, érdeklődésük, szándékuk a köz ügyeivel foglalkozni. Legalább Benjamin Constant óta tudjuk, hogy a modernnek szabadsága alig igényli a közvetlen beleszólást. Csak azt várjuk el, hogy cserébe a közhatalom se szóljon bele a magánügyeinkbe. A 19. században még kevesebb látszott abból a veszélyből, amit az apolitikus társadalom és az ezzel visszaélő állam termelt ki. De a politikai közösség (ha egyáltalán létezik ilyesmi az adott körülmények között) elfordulása ellenére minden demokratikus eljárás a részvétel legitimitációjára épül. Ez azonban valójában egyre több manipulációval, populista csábítással és üres szólammal azonos. Annyira, hogy lassan még a jogászok sem tudják megkülönböztetni a legálisat a legitimtől. Botrányosnak tűnik számukra a nem legitim jog kategóriája, pedig az minden jelentős társadalmi változás alapfogalma és a demokratizálódás alapfeltétele.
4. Még ha rá is szánná magát a közösség egy része, hogy szabad idejéből a köz ügyeire áldoz, nem tudná, hogyan kezdjen hozzá. A társadalmi részvételhez, a deliberáció működéséhez számos készség szükséges: elsősorban az együttműködés technikái, mintái, rutinjai és tapasztalatai. A modern életkörülmények azonban folyamatosan rombolják az együttműködési hajlandóságot. Pontosabban, egyre nehezebben tudjuk mozgósítani, előhívni a bennünk rejlő kooperatív késztetéseket. Kétségtelen, hogy a másokkal, idegenekkel, velünk egyet nem értőkkel együttműködni erőfeszítést igényel. Gyakorlást, kipróbálást, gyakorlati érzéket és elköteleződést. Nagy a csábítás, hogy itt az oktatás fontosságát emlegessük, és keseregjünk a demokratikus készségek iskolai fejlesztésének elmulasztott lehetőségein. Csakhogy ez legalább olyan letaglózó, mint a kulturális determinizmus.

Térjünk át inkább a *lehetséges valósínűtlen* másik feltételére: a képzelőerő jelentőségére. Az utópikus energiák kimerülésének korában erős várakozásokkal kell elképzelnünk egy élhető jövőt. Ez önmagában talán maga a legsúlyosabb

ellentmondás. Mégis: egy elképzelt jobb jövő érdekében lehet és kell a másikkal együttműködni, idegenekkel vitatkozni, meghallgatni és megérteni idegen világokat. Ez az együttműködés legalább két globális válság miatt sürgetőbb, mint valaha. Sem az emberhez méltó környezet maradékainak megőrzése és fejlesztése, sem az emberhez méltó politikai rendszer kikényszerítése nem lehetséges társadalmi együttműködés nélkül. A globális ökológiai és globális demokrácia-válságból azonban nincs kiút a disztópikus gondolkodás segítségével. Ezekből szorongás és benuultság következik, míg a pozitív jövőképek motivációs erőt adnak a cselekvőknek.

az elképzelt jövő

Sajátos, szórakoztatóan elborzasztó disztópikus kultúrában élünk. Leginkább a világ pusztulásának különböző módozatain tudunk merengeni. Az európai diktatúrák utópiái azonban tartózkodásra intenek, idegenkedünk a jövő elképzelésétől, mert azokból cselekvési szabályok következnek. A „változtasd meg élted” európai hagyománya láthatatlanná tőpörödött. Másrészt a modern diktatúrák csúnyán kiforgatták az elképzelt jövőt. Történelmi tapasztalataink szerint csak egy lépés választja el az állami utópiákat az ideológiai kényszertől. Ez a lépés azonban pontosan ismert, és talán tudjuk az ellenszerét is.

A részvételi demokrácia jövőképe a humanizmus, jogegyenlőség és tolerancia eszméjére épül, és civil összefogással valósítható meg. Az és-en van a hangsúly: humanizmus, jogegyenlőség, tolerancia és a legemelkedettebben megfogalmazott vagy akár normává emelt szöveg is üres ígéret marad társadalmi részvétel, ezeknek az értékeknek a gyakorlása nélkül. Vagyis a jogállami értékeket soha nem fogja megvédeni az a közösség, amelyik nem próbálta használatba venni. Reménytelen a jogállamot letipró populistákkal szemben ezekre hivatkozni. De a társadalom mozgósítása, a civil aktivitás erősítése ilyen értékek nélkül soha nem vezethet demokráciához.

folytatjuk

kép | shutterstock.com